

05. Klâsik Osmanlı Türkçesi döneminde yazılmış Eski Oğuzca Kıyasü'l Enbiyâ**Zeynep ÖZKAN¹****APA:** Özkan, Z. (2022). Klâsik Osmanlı Türkçesi döneminde yazılmış Eski Oğuzca Kıyasü'l Enbiyâ. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (30), 74-84. DOI: 10.29000/rumelide.1190288.**Öz**

Türk edebiyatında Kıyasü'l-Enbiyâ türü Arap ve Fars edebiyatından sonra ortaya çıkmıştır. Türkçe örneğini Harezmi sahasında gördüğümüz Kıyasü'l-Enbiyâ kısaca peygamberlerin başlarından geçen hadiselerin hikâye edilerek anlatılmasıdır. Türklerin din değiştirmeleri ile beraber tercüme faaliyetleri ve yeni eserler yazma faaliyetleri de beraberinde artmıştır. Bu durum yazı dilinin gelişimine de önemli katkılar sağlamıştır. Türkler, İslâmiyet'e girdikten sonra bu yeni dinin esaslarını öğrenebilmek için birçok eser kaleme almışlardır. Bu makalede de bu amaç için yazılmış bir Kıyasü'l-Enbiyâ eser incelenmiştir. Halkı bilinçlendirmek için yazılan, peygamberlerin yaşantılarını ayetler, hadisler ve rivayetler ile destekleyerek anlatan bu Kıyasü'l-Enbiyâ mensur olarak kaleme alınmıştır ve 259 varaktan ibarettir. Kıyasü'l-Enbiyâ'nın kim tarafından yazıldığı, nerede ve ne zaman kaleme alındığı bilinmemektedir. Eser kapsamının büyük olmasından dolayı incelenen kıssalar arasında en uzun olan kıssa ise Hz. İbrahim kıssasıdır. Eserde geçen özelliklerin geçiş dönemi safhasını yansıtır yansıtmadığı incelenmiştir. İncelemede dudak uyumu, tersine uyumsuzluk, dil uyumuna aykırılık, e> i ses değişiminde görülen ikili şekiller, gelecek zaman ekinin kullanımı gibi özelliklere değinilmiştir. Eserin dil özelliklerinden yola çıkılarak Eski Anadolu Türkçesi döneminin son zamanlarında telif edildiği Klasik Osmanlı Türkçesi döneminde istinsah edildiğini söyleyebiliriz. Bu çalışmayla, Konya İzzeddin Koyunoğlu Şehir Müzesi ve Kütüphanesi'nde 13765 arşiv numaralı Kıyasü'l-Enbiyâ tanıtılarak Türk dilinin tarihi gelişimine ve Türk edebiyat tarihine katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kıyasü'l-Enbiya, Klasik Osmanlı Türkçesine Geçiş Dönemi, Kıssa, Eski Oğuzca**Kıyasü'l Enbiyâ in Old Oghuz language written in the Classic Ottoman Turkish period****Abstract**

The genre of Kıyasü'l-Enbiyâ in Turkish literature emerged after Arabic and Persian literature. Kıyasü'l-Enbiyâ, which we see its Turkish example in the field of Harezmi is the narration of events that prophets passed through. With the conversion of the Turks, the translation activities and the activities of writing new works also increased. This situation also provided important contributions to the development of written language. Turks wrote many works to learn the principles of this new religion after they converted to Islam. In this article, a product of Kıyasü'l-Enbiyâ written for this purpose has been examined. This Kıyasü'l-Anbiyâ, which was written to raise awareness of the people and tells the lives of the prophets by supporting them with verses, hadiths and narrations, was written in prose and consists of 259 leaves. There is no information about who wrote the manuscript, where and when it was written. Due to the large scope of the work, the longest parable in the examined parts is Hz. Abraham's parable. It has been examined whether the features in the manuscript reflect the

1 YL Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ABD (Konya, Türkiye), zeynep44921@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-5254-9781 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 25.07.2022-kabul tarihi: 20.10.2022; DOI: 10.29000/rumelide.1190288]

Transitional Phase. In the examination, some features are mentioned such as labial harmony, reverse incompatibility, contradiction to language harmony, binary shapes seen in sound change between e - i and also use of the future tense suffix. Based on the linguistic features of the work, we can say that it was written in the last days of the Old Anatolian Turkish Period and was copied in the Classical Ottoman Turkish Period. With this study, it is aimed to contribute to the historical development of the Turkish language and the history of Turkish literature by introducing Kısasü'l-Enbiyâ with archive number 13765 in Konya İzzeddin Koyunoğlu City Museum and Library

Keywords: Kısasü'l-Enbiya, Classical Ottoman Turkish Period, Parable, The Old Oghuz Language

Giriş

Eski Anadolu Türkçesi, Anadolu Selçuklu devletinin kuruluşundan ve Anadolu'nun Türkleşmesinden sonra, Oğuzca temelinde kurulup gelişen ve XIII. yüzyıldan XV. yüzyıl ortalarına kadar süregelen yazı dilidir (Korkmaz, 2017, s. 537). Batı Türkçesi temelini oluşturan Eski Anadolu Türkçesi veya Eski Türkiye Türkçesi kendi içerisinde üç döneme ayrılmaktadır. Bunlar, Selçuklu Dönemi Türkçesi, Anadolu Beylikleri Dönemi Türkçesi ve Osmanlıcaya Geçiş Dönemi Türkçesidir. Osmanlıca Türkçesine geçiş dönemi, 15. yüzyılın ikinci yarısında başlar ve 16. yüzyılda yerini Klasik Osmanlı Türkçesine bırakır.

Türklerin her din değiştirme safhasında kullandıkları alfabeyi de değiştirmesiyle birlikte gelen tercüme faaliyetleri, Türkçenin şivelerinin yazı dili olarak gelişimine önemli katkılar sunmuştur (Ölker, 2018, 49). Türkler, İslâmiyet'i kabul ettikten sonra benimsemiş oldukları dinin gereklerini öğrenmek için birçok eseri Türkçeye tercüme etme yoluna gitmişlerdir. Kur'ân-ı Kerim tercümelemleri, tefsirler, fıkıh kitapları, menkıbeler ve kıssalar bu eserler arasında önemli bir yer edinmiştir. Sözlükte “bir kimsenin izini sürmek, ardınca gitmek; bir kimseye haber veya söz bildirmek” gibi manalara gelen kıssa kelimesi bir kimse yahut bir şeye ait hadiselerin adım adım, nokta nokta takip edilerek anlatılması/hikâye edilmesi ve bu niteliği taşıyan hikâyeyi ifade eder (Şengül; 2002, 498). Bunun dışında kıssanın söz, hâl, haber, hikâye, tarih, üst makama sunulan istek, hak talebi gibi manalara da gelmektedir.

Peygamberlerin hikayeleri anlamına gelen Kısasü'l -Enbiyâ/ Kışas-ı Enbiyâ kaynağını Kur'an-ı Kerim'den, hadislerden, çeşitli rivayetlerden ve İslam tarihinden alarak zaman içerisinde genişlemiş ve ayrı bir tür olarak karşımıza çıkmıştır. Kısasü'l-Enbiyâlar peygamberlerin yaşamları etrafında dönemin sosyal ve kültürel özelliklerini de ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra insan ve evrenin yaradılışı, güneş, ay ve yıldızların hareketleri, cennet ve cehennem gibi birçok konuları da anlatmaktadır.

Türk edebiyatında Kısasü'l Enbiyâ türü Arap ve Fars edebiyatından sonra ortaya çıkmaya başlamıştır ve çeşitli dönemlerde birçok çeviri eserler meydana gelmiştir. Kısasü'l Enbiyâ türünün ilk müstakil örneklerini veren ve bu türün gelişmesine önemli katkı sağlayan müelliflerin başında Muhammed bin Abdillâh el-Kısâ'î'nin *Kitâbu bed'i'd-dünyâ ve kısasi'l-enbiyâ'sı* ile Ebû İshâk Ahmed bin Muhammed bin İbrâhîm es-Sa'lebî En Nişâbü'rî eş-Şâfi'î'nin *Kitâbu 'arâ'isü'l-mecâlis fi kısasi'l-enbiyâ'sı* gelmektedir (Karataş, 2013, s. 30).

Nasirü'd-din bin Burhanü'd-din Rabguzi tarafından Harezmi Türkçesi ile kaleme alınan eser Türk edebiyatı için önemli bir eser konumundadır. Bu eser üzerine en kapsamlı çalışma ise Aysu Ata tarafından yapılmıştır. Rabguzi'nin Kısasü'l-Enbiyâ'sı dışında Türkçe kaleme alınan diğer önemli kısasü'l-enbiya eserleri şunlardır: Ahmet Cevdet Paşa'ya ait olan *Kısasü'l-Enbiya ve Tevarih-i Hulefa* ile 14. yüzyılda Anadolu sahasında kaleme alınan ve üzerinde İsmet Cemiloğlu tarafından çalışma

yapılan Kıyas-ı Enbiya adlı eserlerdir. Bunların yanı sıra *Ebû İshâk İbrâhîm b. el-Mansûr b. Halefî'l-Müzekkir en-Nisâbü'rî'nin Kıyasü'l-Enbiyâ*, *Muhammed b. 'Abdî'llâh el-Kisâ'î'nin Kitâbu Bed'î'd-dünyâ ve Kıyasü'l-Enbiyâ ve Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî en-Nisâbü'rî eş-Şâfi'î'nin Kitâbu 'Arâisü'l-Mecâlis fî Kıyasî'l-Enbiyâ* (Budu, 2020, 71-95) gibi eserlerin de Türkçe tercümeleleri yapılmıştır.

Bu çalışmamızda Klâsik Osmanlı Türkçesi Döneminde mensur bir şekilde kaleme alınmış olan Kıyasü'l-Enbiya adlı eser incelenerek Türkçenin gelişim dönemleri üzerindeki çalışmalara katkı sağlanması amaçlanmıştır. Eserin kapsamının geniş olması sebebiyle incelemesini yaptığımız kısım 1b-63b yapraklarını kapsamaktadır.

I. Eserin tavsifi

İncelemesini yaptığımız eser, Eski Anadolu Türkçesi ile kaleme alınmış mensur bir Kıyasü'l-Enbiya türünde bir eserdir. Eski Oğuzca özellikler gösteren eserin müellifi hakkında bir bilgiye ulaşılamazken yazmanın 1b ve 259a yaprağında İsmail bin Hamza ibaresini görmekteyiz. Yine aynı yapraklarda eserin istinsah tarihinin H. 934 (M.1528) olduğu bilgisi yer almaktadır. Eserin ismi 1b yaprağında besmele-i şeriften hemen sonra *Hâzâ kitâbu kıyasü'l-enbiyâ* ifadesi ile yer alır.

Üzerinde çalıştığımız eser, Konya İzzeddin Koyunoğlu Şehir Müzesi ve Kütüphanesi'nde "Kıyasü'l-Enbiya", arşiv no: 13765 ile kayıtlıdır. Toplam 259 varaktan oluşan eser, harekeli nesih ile yazılmıştır ve her bir sayfası 13 satırdan oluşmaktadır. Metin siyah mürekkeple kaleme alınmıştır. Ayet ve hadislerin üst kısımları kırmızı mürekkep ile çizilirken bazı kıssa başlıkları ve bazı kelimeler kırmızı mürekkeple kaleme alınmıştır.

II. Eserin muhtevası

Eser, geleneğe uygun olarak besmele ile başlamaktadır. Ardından *Hâzâ kitâbu kıyasü'l-enbiyâ* ibaresi yer almaktadır. Bu ibarenin ardından hamdele ve salvele bölümleri gelmektedir (1b/1-2).

Eser, *Levhü'l-Mahfuz*'un yaradılışı ile devam eder. *Levhü'l-Mahfuz*'dan bir yaprağın düşme anının bile kaydedildiği manevi bir levha olarak bahseder (1b/3-3b/1). Yaradılış hadisesinin anlatıldığı bu bölümde rüzgârın yaratılışı (3b/2-3b/10), ateşin yaratılışı (3b/11), dört büyük meleğin yaratılışı (4a/1-2), yerin ve göğün yaratılması (4a/4-4b/5), diğer görevli meleklerin yaratılması da (4b/5-5a/13) anlatılmaktadır. İbni Abbas'tan rivayet edilerek yerin ve göğün altı günde yaratılma hadisesiyle birlikte ayın, güneşin yıldızların yaratılması (5b/1-5b/8), cehennem, cehennemden sorumlu meleklerin, gayya kuyusunun yaratılması ve kimlerin bu kuyuya gireceği aktarılır (6a/1-8a/11). Yaradılış hadiselerinin son bölümünde ise Kaf dağının yaratılması, perilerin yaratılması ile beraber etrafında oluşan olaylar anlatılır ve 'Azâzîl'in yaratılması ile bölüm bitirilir (8a/12-9a/2).

Kıssa-i 'Azâzîl eserin ilk kıssasıdır ve 9a/2'de başlamaktadır. Bu bölüm 'Azâzîl'in Allah'a secde etmesi ile başlar. 'Azâzîl secde ettikçe, daha çok ibadet ettikçe gökte yükselir ve belirli unvanlara sahip olur. "Dünyâ göğinde biñ yıl secde kıldı anda Hâşî'diyü ad virdiler ya 'nî Tañrî'dan korkucı andan uçup ikinci göge çıkdı yine biñ yıl secde kıldı anda Şâlih diyü ad virdiler". Sonra 'Azâzîl *Levhü'l-Mahfuz*'u görmek istedi, Allah'ın izni ile ona gösterildi. 'Azâzîl levhde yazılanları gördükten sonra korkusundan ağladı ve cennete alındı ve oradaki meleklerle levhde gördüklerini anlattı. Bu bölüm 9a/2-10b/12 yaprakları arasını kapsamaktadır.

Kıssa-i Âdem peygamber aleyhi's-selâm ile başlayan üçüncü bölüm Tañrı'dan hîrâb geldi eyitdi yâ ferîşteler ben yir üzerinde halîfe yaraduram didi (Tanrı'dan söz geldi. Ey melekler yeryüzünde bir halife yaratıyorum dedi.) cümlesi ile kıssaya giriş yapmaktadır (10b/13-11a/1).

Bu bölümde Allah'ın melekleri ile konuşmalarının aktarılması, yeryüzünden bir avuç toprağın alınması ve balçık kıvamına getirilmesi 11a/10-12b/12 satırları arasında anlatılmaktadır. Ardından balçığa ruhun üflenmesi, ruhun Hz. Âdem'in bedenine girmesi ve Hz. Âdem'in ilk sözü gelmektedir (12b/13-14a/8). Meleklerle Hz.Âdem için secde emrinin gelmesi, İblis'in secde etmeyip lanetlenmesi, Hz. Havva'nın yaratılması ve Hz.Âdem'in soyu 14a/9-18a/13 yaprakları arasında anlatılmaktadır.

Kıssa-i İdrîs 'aleyhi's-selâm bölümü 18b/1-21a/1 varakları arasında olmakla birlikte üçüncü kıssadır. Bu bölümde Hz. İdris çok fazla ibadet ettiği için Melekü'l-mevt (ölüm meleği), insan sureti ile Hz. İdris'e ziyarete gelir. Beraber yemek yerler, ibadet ederler. Hz. İdris, O'nun insan olmadığını anlar ve Azrail aleyhisselam ile tanışır. Hz. İdris Azrail'den cehennem ve cenneti göstermesini ister. Cenneti gören Hz. İdris cennetten çıkmak istemez ve Allah'ın fermanı ile orada kalır. Ardından Hz. İdris'in oğlanlarını İblis'in azdirması anlatılır.

Kıssa-i Nûh 'aleyhi's-selâm bölümü 21a/1varağı ile Hz. Nuh kıssasına başlanmaktadır. Kıssanın ilk başlarında Hz. Nuh'un kavmini imana çağırması, kavmi ile verdiği mücadele, Allah'tan yardımın gelmesi ile ilgili rivayetler ve Hz. Nuh'un kavminin helak edilmesi için yaptığı dua yer almaktadır (21a/1-22b/10). Ardından gemi yapılması için Allah'tan buyruk gelir. Bu kısımda geminin yapımı, gemiye tohumların, hayvanların, nesnelere alınması ve tufan olayının gerçekleşmesi anlatılır (22b/11-30a/12). Hz. Nuh'un gemisinin tufandan kurtulması, aşure günü, İblis ile Hz. Nuh'un arasında geçen diyalog ve son olarak Hz. Nuh'un soyu 30a/13-33a/8 yaprakları arasında bahsedilmiştir.

Kıssa-i Hûd 'aleyhisselâm ibaresiyle başlayan Hûd kıssası 33a/9 varağında yer almaktadır. Bu bölümde Hz. Nuh'un soyunun yayılışını ve İblis tarafından yoldan çıkarılmaları anlatılarak kıssaya giriş yapılır (30a/9-34a/2). Ardından Âd kavmine Hz. Hûd'un gönderilmesi, putperest olan kavmini bir olan Allah'a inanmaya çağırması, kavmin rûzgâr ile helak olması aktarılır (34a/3-37a/4). Diğer kıssaların sonlandırılmasında olduğu gibi bu kıssanın sonunda da Hz. Hûd'un ölümünden sonra ona inanların İblis tarafından azdırılmaya çalışılması gelir (37a/5-37b/11).

Müellif, *Kıssa-i Şâlih 'aleyhisselâm ibaresiyle başlayan bölüme Hz. Salih'in Semud kavmine gönderilmesi ile başlar. 37b/12-40b/9 yapraklarını içeren bu bölümde Hz. Salih kavmini imana çağırır. Kavmi ondan bir mucize göstermesini ister bunun üzerine Allah dışı bir deveyi kayalar arasından çıkarır. Tağ gibi kaya ikiye yarıldı içinden bir yüklü deve buzlayu buzlayu çıktı (Dağ gibi kaya ikiye ayrıldı içinden bir yüklü deve bağırarak çıktı.) Bu kavme deveyi öldürmemeleri emrolunur. Belli bir süre geçtikten sonra deveyi katlederler. Ardından kavmin ses ile helak edilişi aktarılır.*

Kıssa-i İbrâhim 'aleyhisselâm ibaresi ile incelediğimiz kısım 40b/10 varağında yer alır ve 1b-64a varakları arasındaki en uzun kıssaya geçilir. Müellif, kıssaya Hz. İbrahim'in soyunun nereden geldiği ile başlar. Ardından dönemin hükümdarı olan Nemrud'a geçilir. Nemrud'un gücü tasvir edildikten sonra Nemrud'un münecimler ile olan diyalogları aktarılır (40b/10-42a/1). Hz. İbrahim'in ana rahmine düşmesinden önceki olaylar, Hz. İbrahim'in mağarada dünyaya getirilmesi ve Oğuz destanını andıran bir şekilde Hz. İbrahim'in hızla büyümesi 42a/2-43a/9 satırları arasında aktarılmıştır. Ardından Hz. İbrahim'in Allah'ı bulmaya çalışması, putları pazarda satması, putları yıkması ve ardından gelen olaylar ayetlerle desteklenerek anlatılmıştır (43a/10-46b/1). Hz. İbrahim'in ateşe atılması, meleklerin Hz.

İbrahim'i kurtarmak istemesi, Allah'ın fermanı ile ateşin gül bahçesine dönüşmesi ve Hz. İbrahim'e inananların başlaması ise 46b/2-50b/3 yaprakları arasında anlatılmıştır. Müellif, Hz. İbrahim ile Hz. Sare'nin tanışmaları ve evlenmelerini, Hz. Hacer ile tanışmalarını, Beytü'l-Mukaddis'e gelmeleri ve buranın ilk kible olmasını, Nemrud'un Allah'a imana çağrılması, Nemrud'un inkarı ve helak olma olayını 50b/4-57b/1 yaprakları arasında bahsetmiştir. Son kısımlarında ise Hz. İbrahim'in Kudüs'e gelişi, Hz. Hacer'in İsmail aleyhisselama hamile kalması, Hz. Hacer'in Safa ve Merve tepeleri arasında koşusu, zemzem olayının vuku bulması, Hz. İsmail'in kurban edilme hadisesi ve son olarak Allah'ın Hz. İbrahim'e ev yapma emrinin verilmesi anlatılmaktadır (57b/2-63b/13).

Müellif, eserde ayetlerden, hadislerden ve rivayetlerden bolca yararlanmış. Ayet ve hadislerin Arapça ifadeleri olduğu gibi muhafaza edilirken yaradılış hadisesinde İsrailiyat kaynaklarından olan Ka'b el-Ahbar, İbni Abbas, Vehb bin Münebbih'ten rivayetlerde aktarılmıştır.

Müellifin öğüt verdiği bir bölümle de karşılaşmıştır:

“Oğul olursa İsmâ'îl gibi olsun ata olursa İbrâhîm gibi olsun Yûsuf gibi görklü olsun Süleymân gibi pâdişâh olsun Eyyûb gibi şaburlu olsun Mûsâ gibi hâş olsun Dâvûd âvâzı gibi hûb avâz olsun Hızır gibi bâkî olsun Muḥammed gibi 'ilmi olsun daḥî ümmeti gibi ümmet olsun” (62a/12-62b/4).

III. Eserin bazı dil ve imla özellikleri

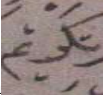

Eserin istinsah tarihi H. 934 (M. 1528) olarak belirtilmiştir. Yazıldığı dönem itibari ile tasniflerde geçen Klasik Osmanlı Türkçesi Döneminde yazılmıştır. Klasik Osmanlı Türkçesine Geçiş Dönemi genel olarak XV. yüzyılın ikinci yarısı ile başlayıp XVI. yüzyılda yerini Klasik Osmanlı Türkçesi'ne bırakır ifadeleri ile tanımlanır.

1) Batı Türkçesinde dudak uyumu, tarihi süreç içerisinde gelişmiştir. Eski Anadolu Türkçesinde bazı ekler yuvarlak ünlülü bazı eklerle düz ünlülü olduğu için Batı Türkçesinin ilk döneminde düzenli bir dudak uyumundan söz etmek mümkün değildir. Eski Anadolu Türkçesinde umumi temayül yuvarlaklaşma yönündedir. Eski Anadolu Türkçesinin sonundan itibaren bazı uyuma bağlı örnekler görülse de Batı Türkçesinde dudak uyumu Klasik Osmanlı Türkçesi döneminin ilk zamanlarında başlamış ve bu süreç dönemin sonunda tamamlanmıştır (Özkan, 2017, s.185). Metinde karşımıza çıkan ikili çeşitlilik dudak uyumu hakkında bize bilgi vermektedir. Makalede tezin ilgili bölümlerinde görülen uyumsuzluklar bu şekildedir. Yabancı kelimelerde herhangi bir uyumsuzluk tespit edilmemiştir. Karşımıza çıkan ikili şekiller şunlardır:

a)

büyüdi 22a/9	büyümiş 60a/2
gemüyi 29b/7	gemiği 26b/2
oқıdum 4b/1	oқudı 17a/7
toḥımları 22a/12	toḥumın 31a/9

b) Eski Anadolu Türkçesinde daima yuvarlak ünlülü olarak kullanılan +(U)m birinci teklik şahıs iyelik ekinin yuvarlak ünlüsü, birkaç yerde düz ünlülü olarak kullanılarak dudak uyumuna tabi olmuştur:

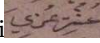

boğazıma		62b/9
tañrım		43a/10
üzerimde		31b/12
bildigim		11a/9

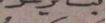
c) Eski Anadolu Türkçesinde daima yuvarlak ünlülü olarak kullanılan +(U)ñ ikinci teklik şahıs iyelik ekinin yardımcı ünlüsü metnin birkaç yerinde düz ünlülü olarak kullanılmıştır:

tañrıñ		49b/3	kullarıñ		22b/5	kanadıñ		30b/11
--------	--	-------	----------	--	-------	---------	--	--------

2) Klasik Osmanlı Türkçesi dönemi eserlerinde, dudak uyumuyla ilgili gelişmeleri gösteren örneklerin yanında dudak uyumu sürecine aykırı örneklere de rastlanır (Özkan, 2017, s.188). Bu aykırı örnekler, tersine uyumsuzluk olarak tanımlanır. *Tersine uyumsuzluk*, EAT'deki yuvarlak ünlülü eklerin düzleşmeye, düz ünlülü eklerin yuvarlaklaşmaya bağılı olarak oluşturduğu yeni uyumsuzluktur (Özkan, 2017, s.187). Bu terim ile de ETT'de sadece düz veya yuvarlak şekli bulunan bir ekin, Osmanlı Türkçesi döneminde diğerk uyumlu şekillerinin ortaya çıkması ve bunun uyumlu şekil varken uyumsuz olarak kullanılması kastedilmektedir (Kartallıoğlu, 2011, s.101).

a) Birinci çokluk şahıs iyelik eki -U(mUz), Eski Türkçede uyumlu, Eski Anadolu Türkçesinde ise daima yuvarlak ünlülüdür (Özkan, 2017, s.196). İncelediğimiz metinde yardımcı ünlünün düzleşmesi ile beraber yeni uyumsuzluklar görülmüştür.

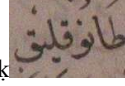
öřürimüzi		59b/6
amelimüz		10b/5
ařlımuz		13b/11
halimüze		10b/3

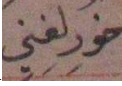
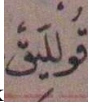
putlarımız 35a/5

b) Eski Anadolu Türkçesinde üçüncü teklik şahıs görülen geçmiş zaman eki olarak kullanılan -dI ekinin ünlüsü yuvarlak ünlülü olarak da şu örneklerde kullanılmıştır:

didü 45a/12 düşdü 42b/10 segirdü 42a/10

c) Eski Türkçe döneminden beri +llık isimden isim yapım ekinin ünlüsü düz şekilde kullanılmaktadır. Eski Anadolu Türkçesinde ise ekin ünlüsü yuvarlaklık- düzlük bakımından çoğu zaman kökün ünlüsüne uymaktadır (Özkan, 2017, s.119). Metnimizde ise yuvarlaklık-düzlük bakımından bir uyumsuzluk göstermektedir. Metnimizde geçen örnekler şu şekildedir:

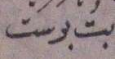

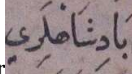

çoklık 33a/3 kullık 37a/6 tanıklık 44b/6

horlğımi 44b/13 kullık 5a/13

3) İncelediğimiz eserde dil uyumuna aykırı örnekler de bulunmaktadır. Bu dönem içerisinde görülen dil uyumsuzlukları Batı Türkçesinin fonetik gelişmesine tanıklık eden şahitler olarak değerlendirilmelidir (Duman, 2004, s.56). Eser içerisinde büyük ünlü uyumunu bozan örnekler görülmektedir. Makalede tezin ilgili bölümlerinde görülen uyumsuzluklar iki örnekte karşımıza çıkmaktadır. Bunların dışında başka örnek tespit edilememiştir. Bulunan örnekler şunlardır:

kahtlık 34b/11 isüzlük 58b/13

4) Eserimizde ünsüz harflerin imla açısından çeşitliliğine de rastlanmıştır. Aynı kelime kökleri bazen b, c, d, bazen de p, ç, t, z harfleriyle karşılanmıştır. İmla açısından görülen bu çeşitlilik, müstensihin bazen imlaya bağlı kalması bazen de dönem diline bağlı kalması ile açıklanabilir.

putperest 34a/2	puti 37a/10
pādişāhlar 34a/4	pādişāha 51a/5
kūbbe 41b/4	kūbbe 37b/3

nicesin 40b/12	nicesin 40b/13
dörd 27b/2	dört 46b/10
doñuz 29b/5	toñuz 29b/9
doğdı 41b/10	toğmaz 22b/5
bed-baht 2b/3	bez-baht 2b/3

5) Kapalı e sesi e'den i'ye ve i'den e'ye geçişin bir safhası durumundadır (Yavuz, 1991, s.306). Kapalı e sesinin varlığı Eski Türkçe döneminden itibaren araştırmalara ve tartışmalara konu olmuştur. Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlıcada kök hecede e sesi için “ى” ye yazılışı yaygındır. Türkologlar çoğunlukla, bugün Türkiye Türkçesinde e ile söylenip de Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlıcada “ى” ye ile işaretlenmiş köklerde bir e görme eğilimindedirler (Yılmaz, 1991, s.160). Kapalı e sesi içi ağız özellikleri, müellif ve müstensihinin dili arasındaki farklılıklar da imla hususunda değişiklikler göstermiştir. Metnimizde imla olarak kapalı e sesi, hem “ى” hem de üstün (َ) ile işaretlenerek gösterilmiştir.

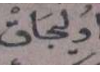

yële 3b/9 ësüzlik 58b/10

6) i > e ve e > i meselesiyle ilgili “bel, beş, erkek, gerçek, yedi, yer, yetmiş vb.” bazı kelimelerde Klâsik Osmanlı Türkçesi döneminde söyleyişte tek şekilliliğe varıldığını söylemek mümkün gözükmekle beraber, özellikle çekim sırasında hece yapısı değişen *de-*, *et-*, *ver-* gibi kelimelerde, bugünkü ağızlardakine benzer şekilde, son dönemlere kadar değişik dil katmanlarında ve bölgelerde ikili seslendirmenin mevcut olduğunu söyleyebiliriz (Duman, 1999, s.100-101). Mevcut olan bu ikili seslendirmeler Eski Anadolu Türkçesi ile kaleme alınmış eserin geçiş dönemi içerisinde olduğunu yansıtır.

didi 35a/10	dediler 42b/11
---	--

gice 60b/2	gece 43b/5
ni der 43b/3	neye 37b/11
yir 28b/11	yeri 44a/9
ydiler 55b/13	yedi 56a/13
indiler 54a/3	enüñ 60a/1
biş 4a/12	beş 58a/4
irkeklü 26b/7	erden 27b/5

7) Eski Anadolu Türkçesine ait bir ek olan ve nadiren kullanılan -InçAK zarf fiil eki incelediğimiz kısımda üç kere kullanılmıştır.

3b/13 olncak 14a/5 çıkıncak 31b/10

8) Eski Anadolu Türkçesi döneminde gelecek zaman eki olarak -IsAr, -A, -sA gerek ve -AcAK ekleri karşımıza çıkmaktadır. Eski Anadolu Türkçesinin belirgin özelliklerinden birini oluşturan -IsAr ekinin çoğunlukta kullanılması ile beraber bu dönem içerisinde sıklığına pek rastlanılmayan -AcAK ekinin de kullanıldığını görmekteyiz.

-AcAK eki: Eski Anadolu Türkçesinin son dönemlerine kadar işlek bir sıfat-fiil olarak takip edebildiğimiz bu ek, XV. yüzyıldan itibaren gelecek zamanı çekimlemekte de kullanılmaya başlamıştır. O yüzyıldan sonra da bu coğrafyadaki yazı dilinde çekimli gelecek zaman eki -AcAK olagelmıştır (Gülsevin, 2020, s. 109-110). Metnimizde geçen örneği şu şekildedir:

Rivāyetiderler ki Havvā'dan soñra Sāre gibi güzel yoğ-ıdı ve dañı tã kıyāmete degin olacağ degüldür. 50b/8-9

Hak Te 'ālā yir yüzinden şuyı götürdi içecek şı bulunmazlardı Nūh'a eydürlerdi neylersin dirlerdi Nūh eydüirdi ki gemi yonarın dükeli 'ālemi şı dutacağdur didi. 23b/6-9

Eski Anadolu Türkçesinin son dönemlerine doğru ortaya çıkan -AcAK ekinin metnimizde kullanılması eserin geçiş dönemi içerisinde kaleme alındığının bir göstergesidir.

Sonuç

Eserde geçen özelliklerin geçiş dönemi safhasını yansıtip yansıtmadığı incelenmiştir. İncelemede dudak uyumu, tersine uyumsuzluk, dil uyumuna aykırılık, ünsüzlerin imlasında ikili kullanım, e > i ses değişiminde görülen ikili şekiller, gelecek zaman ekinin kullanımını gibi özelliklere değinilmiştir.

Eski Anadolu Türkçesi ile kaleme alınmış Kısasü'l-Enbiya, Klasik Osmanlı Türkçesine geçiş dönemi özelliklerini yansıtmaktadır. Eserde incelediğimiz kısım içerisinde geçen örneklerde dudak uyumuna tabi olan örneklere rastlanmıştır. Verdiğimiz örneklerin azlığı tam bir uyum sürecinin gerçekleşmediğini gösterirken geçiş safhasında olduğunu destekler niteliktedir. Ayrıca dudak uyumunun yanında yuvarlaklaşmaya ve düzleşmeye bağlı tersine uyumsuzluklar gösteren örneklere tesadüf edilmiştir. Bazı eklerde ortaya çıkan tersine uyumsuzluk ekte dudak uyumunun başladığını göstermektedir. Tersine uyumsuzluğun yaygın olması ekin geçiş safhasında olduğuna ve ekte uyum sürecinin hızlandığına işaretir (Özkan, 2017, s.203).

Eski Anadolu Türkçesinde daima yuvarlak ünlülü olarak bulunan teklik birinci şahıs iyelik eki, teklik ikinci şahıs iyelik eki ve çokluk birinci şahıs iyelik ekleri eserde dudak uyumuna girerek düz şekilde de karşımıza çıkmaktadır. Bu ünlü uyumu eserin geçiş safhasında olduğunu destekler niteliktedir.

Eserde i > e kullanımında ikili şekiller bulunmaktadır. İkili şekillerin varlığı geçiş safhasında olduğunu göstermektedir.

Eski Anadolu Türkçesinin belirgin özelliklerinden biri olan -IsAr gelecek zaman eki yanında -AcAK gelecek zaman ekinin varlığına da tesadüf edilmiştir. Metnimizde bir yerde -AcAK gelecek zaman eki kullanılırken eser -IsAr gelecek zaman ekini daha yoğun bir şekilde kullanmıştır. Bu durum Klasik Osmanlı Türkçesine geçiş safhasının başlarında olduğunu göstermektedir.

Ünlü ve ünsüz harflerdeki imla çeşitliliği, bunun yanında fonetik bir gelişme özelliği gösteren dil uyumuna aykırı örneklerde metnin diğer bir özelliğidir.

İslam tarihinde önemli bir yer edinen ve zaman içerisinde gelişerek bir tür haline gelen Kısasü'l-Enbiya'nın bir örneğini incelemiş bulunmaktayız. Eserin tamamı nesih harekeli olarak yazılmıştır. Bu durum eserin imla, ses ve yapı bakımından incelemesini kolaylaştırmıştır. Bu çalışmada konu edinilen Kısasü'l-Enbiya'nın geniş imla çeşitliliğine sahip olması, geçiş dönemi safhasının özelliklerini taşıması bakımından Klasik Osmanlı Türkçesine geçiş döneminin anlaşılmasına katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Kaynakça

Akar, A. (2018). *Oğuzların Dili Eski Anadolu Türkçesine Giriş*. İstanbul. Ötüken Yayınları.

Ata, A. (2019). *Kısasü'l Enbiya (Peygamber Kıssaları) giriş, metin, dizin*. Ankara: TDK Yayınları.

<p>Adres RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi Osmanağa Mahallesi, Mürver Çiçeği Sokak, No:14/8 Kadıköy - İSTANBUL / TÜRKİYE 34714 e-posta: editor@rumelide.com tel: +90 505 7958124, +90 216 773 0 616</p>	<p>Address RumeliDE Journal of Language and Literature Studies Osmanağa Mahallesi, Mürver Çiçeği Sokak, No:14/8 Kadıköy - ISTANBUL / TURKEY 34714 e-mail: editor@rumelide.com, phone: +90 505 7958124, +90 216 773 0 616</p>
---	---

- Budu, M. (2020). Türkçe Kıyasü'l-Enbiyâ Tercümelere ve Ebû İshâk İbrâhîm B. El-Mansûr B. Halefî'l-Müzekkir En-Nisâbü'rî'nin Kıyasü'l-Enbiyâ'sının Türkçe Tercümesi. İstanbul; *Türk Dili ve Edebiyat Dergisi*, 60, 71-95
- Duman, M. (1999). Klasik Osmanlı Türkçesi Döneminde i/e Meselesi. İstanbul; *İlmi Araştırmalar Dergisi*, 7, 65-104
- Duman, M. (2004). Eski Anadolu Türkçesine Ait Bazı Metinlerdeki Dil Uyumuna Aykırı Örnekler Üzerine. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili Ve Edebiyat Dergisi*, 32, 53-64.
- Gülsevin, G. (2020). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*. Ankara. TDK Yayınları.
- Karataş, A. (2013). *Hindî Mahmûd Kıyas-ı Enbiyâ, Peygamber Kıssaları*, İstanbul. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Kartallıoğlu, Y. (2011). *Klasik Osmanlı Türkçesinde eklerin ses düzeni (16, 17 ve 18. yüzyıllar)*. Ankara. TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2017). *Türk Dili Üzerine Araştırmalar 1-2*. Ankara. TDK Yayınları.
- Ölker, P. (2018). Eski Oğuz Türkçesinden Klâsik Osmanlı Türkçesine Birleşik Fîil Tercihi: Kabusname Çevirisi Örneği. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 43, 47-64
- Özkan, A. (2017). *Tersine Uyumsuzluk. Türk Dil Bilgisi Toplantıları-Türkiye Türkçesi Ses ve Şekil Bilgisi-Bildiriler (31 Ekim- 1 Kasım 2014)*. Ankara; TDK Yayınları
- Özkan, M. (2017). *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*. İstanbul. Filiz Kitabevi Yayınları
- Şengül, İ. (2002). "Kıssa", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.XXV, Ankara
- Yavuz, O. (1991). Türkçe'de Kapalı e. *Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, 6, 271-206.
- Yılmaz, E. (2007). Ana Türkçede Kapalı e Ünlüsü. *Türk Dilleri Araştırmaları 1991*, s. 151-165